

הפטרות ב' דראש השנה

היחס בין שתי ההפטרות

הפטרות יום ב' דר"ה (ירמיהו ל"א-א"י"ט) שונה לחלוטין מהפטרות היום הראשון, וזאת לא רק בגלל שהפטרות חנה היא עלילתית כשבמוקדה עומד אדם יחיד וקורותיו בבחינת מעשה איש ופקודתו, ואילו הפטרות "מצא חן במדבר" היא נבואה לעתיד המתייחסת לכלל העם, אלא בגלל העולם הרוחני שהוא מניח. בסיפורה של חנה, קראנו על אשה בעלת עצמה רוחנית כבירה, שתפילתה נענית ושאיפותיה מתגשמות בזכות מעשיה. הקב"ה פוקד אותה בעקבות מסירות הנפש שהיא מגלה ובאמצעות תפילה רבת עצמה. לא בכדי משמשת תפילתה כבסיס להלכות תפילה לדורי דורות. אף תפילת השבח הפורצת מפי חנה בסוף ההפטרות מעיד על אותו עומק דתי המפעם בתוככי נשמתה. סיכומו של דבר, חנה נכתבת לחיים ומקבלת את שכרה כי היא זוכה בדין.

גאולה מתוך מסכנות

בהפטרות היום השני, לעומת זאת, אנו נתקלים במצב הפוך. ירמיהו מנבא בדור של חרבון, שאותו הוכיחו הוא ונביאים על חטאייהם לאורך הדרך. אין הוא מנמק את הגאולה בכך שישאל יהיו זכאים אלא במסכנותם. ייתכן מאד שהם חייבים בדיון, אך הם יזכו להיגאל בהיותם עם שרידי חרב הזקוקים למרגוע. תיאור הנגאלים איננו אלא תיאור הניצולים והוא משקף את מצבם בהתאם:

"כי כה אמר ד' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע ד' את עמך את שארית ישראל. הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ במ עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה. בבכי יבאו ובתחנונים אובלים אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא".
(ירמיהו ל"א ו-ח)

הגאולים אינם אלא שארית הפליטה הבאים ארצה בבכי ובתחנונים, ומטרת הגאולה היא להביאם לידי מרגוע. לכן, מודגש בהמשך הרווחה והתענוגות שינתנו להם:

"ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ד' על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוח ולא יוסיפו לדאבה עוד. אז תשמח בתולה במחול ובחרים זקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם ד'".
(שם יא-יג)

עצם סיפוק צרכיהם היא המטרה והדגן, התירוש, היצהר ובני הצאן והבקר הם האמצעים להביאם לידי כך. הכל

מכוון לכך שנפשם תהיה כגן רוח, השבעה מכל טוב ושלא ידעו עוד צער ויגון.

אין כאן גאולה הבאה מתוך מעשים טובים או בעקבות תשובה, אלא רצון אלוקי לעזור לאותן נפשות עלובות שידעו כל כך הרבה צער וסבל ולהיטיב עמם. משמעות הדברים היא, שירמיהו מלמד אותנו שיש חשיבות דתית בעצם הענקת מרגוע לעם שרידי חרב. לא רק גאולה המלווה בתשובה ואהבת ד', אלא אף קבוצת גלויות הסובלים והמסכנים והבאתם לארץ, היא בעלת חשיבות דתית. הסיבה לכך הינה כפולה. ראשית, הקב"ה הינו רב חסד, חנון ורחום, והוא גומל חסד עם בריותיו. בלשון הגמרא בסוטה:

"מה הוא מלביש ערומים דכתיב ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים הקב"ה ביקר חולים דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא אף אתה בקר חולים הקב"ה ניחם אבלים דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלקים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים הקב"ה קבר מתים דכתיב ויקבר אותו בגיא אף אתה קבור מתים".
(יד.)

דאגת האב לבנו

זו היא סיבה אחת, אך יש גם סיבה נוספת והיא המודגשת ע"י הנביא:

"כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא".

הדאגה לשארית ישראל ולסבלם משקפת את גישת הקב"ה לעמו כהורה לילדיו. דבר זה מתבטא בנביא בשני עניינים. ראשית, בזכירת העבר. שלא כעבד שסרח שיש למכרו ולהתפטר הימנו, בן שסרח נשאר בן וההורה נשאר נאמן אליו בתור ילדו. הוא זוכר בחיבה את העבר היפה ומתרפק עליו, וכן מנסה להקל את סבלו ולהיטיב עמו בהווה. זכירת העבר, הגעגועים לאותם זמנים יפים, והתקוה שהם יכולים לחזור הם אקורד הסיום המפורסם של ההפטרות:

"הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ד'".
(ל"א יט)

ההטבה בהווה כי הקב"ה הוא אביהם של ישראל מקדמת דנא ודואג להם, היא נקודת הפתיחה של הנביא, המדבר על "אהבת עולם אהבתך" ושעל כן "משחתך חסד".

זוית זו של ההפטרות היא הסיבה שנבואת "קול ברמה נשמע" משולבת בה, שהרי נבואה זו ממחישה את הסבל של ישראל ואת דאגת ההורה לבן שאיננו. בכיה של רחל איננו רק מעורר זכות אבות אלא מדגיח את סבלם של ישראל בגלות, וכמה היא קשה להורה. אלה הנקודות הקריטיות שבגללם יביא הקב"ה גאולה לישראל ועל כן הן מוזכרות כאן בדרך הזו. הגאולה המובטחת לרחל איננה רק בזכות אבות ואמהות אלא מפני שאותם השיקולים

הסמיכו נבואה זו לעקידה כהפטרת יום טוב שני של ראש השנה, כן עלינו לחבר בין הנחמה שבה לבין העקידות שעקד העם בדורנו".

כתיבה לחיים בכל מקרה

לסיום, נחתום בחתימה מעין הפתיחה. ביום א' דר"ה אנו קוראים הפטרה המדברת על כתיבה לחיים טובים בזכות צדקת האדם ומעשיו. זהו, כמובן, המודל הרצוי ואליו אנו מייחלים. ברם, לא כל אדם זוכה לכך, ודרגת חנה היא גבוהה ביותר, ועל כן אנו קוראים ביום השני הפטרה המדגישה את הנקודה ההפוכה, והיא הכתיבה לחיים טובים ולשלום אף כשהאדם אינו ראוי לכך. נבואתו של ירמיהו בדבר הגאולה הנובעת מכך שאנו בנים למקום הזוכר אותנו בגעגועים ומרחם עלינו, מסייעת בידנו לקוות שאבינו מלכנו יעשה עמנו צדקה וחסד אף אם אין בנו מעשים. זהו המסר הגדול של הפטרת היום השני – הפטרת היום הראשון מדריכה אותנו מה הם המעשים הראויים, ואילו הפטרת היום השני מנחמת אותנו שאף ללא אותם מעשים הקב"ה יחננו וירחמנו.

המביאים את רחל לבכי ומדריכים אותה, נלקחים גם בחשבון ע"י הקב"ה שהוא אביהם של ישראל ודואג להם.

תשובה בעקבות הגאולה

השלב הסופי של ההפטרה מדבר על תחילת תהליך של חזרה בתשובה. ברם, אין זה קודם הגאולה אלא לאחריה, ואין התשובה מביאה את הגאולה אלא היא תולדה שלה. כשישראל חוזרים לאדמתם כעם שרידי חרב ומובאים למרום ציון על מנת להשביע את נפשם, הם חשים את קרבתו ודאגתו של הקב"ה וזה מעוררם לתשובה. היות והוא נוהג עמהם ברחמי אב ובחמלת הורה, אזי מתעוררים אצל ישראל תחושות של בן והם מתחרטים על מעשיהם. ראשית הם פונים לקב"ה בקריאה של "השיבני ואשובה"; אין הם מסוגלים בכוחות עצמם לשוב, אך הם מבקשים מהקב"ה שידאג להשיבם אליו. המציאות שלהם מבוטאת על ידם כ"אחרי שובי (=השיבה לקב"ה) – נחמת". ז"א קודם הם שבים לקב"ה ומרגישים את הקרבה של האב לבן, ורק אח"כ יוכלו לשפר את מעשיהם. כאמור, התשובה היא תולדת הקרבה בין האדם למקום ולא הגורם לכך.

לנבואה זו משנה חשיבות בתקופתנו, וזאת לאור השואה. משמעות דברי ירמיהו הם שיש משמעות דתית לעצם הענקת מרגוע לשארית ישראל, עם שרידי חרב. מזוית זאת, יש חשיבות דתית למדינת ישראל כבר מעצם נקודה זו, וזאת אף מבלי לקחת בחשבון גורמים נוספים ונשגבים יותר המייחסים למדינה משמעותיות דתיות נוספות. לכן, אף השוללים תיזות הרואות במדינה תהליכי גאולה מתקדמים, עדיין יכולים להעניק לה משמעות מסויימת בהיותה מגשימה את דברי ירמיהו על מרגוע ושביעה. בהקשר זה, ארשה לעצמי לצטט דברים שפרסמתי בעבר בנידון זה¹:

"אמור מעתה, מנבואתו של ירמיהו למדנו שלו לא היתה מדינת ישראל באה לעולם אלא בשביל לתת מרגוע לניצולי השואה - דיינו. אילו רק באו ארצה והתקיים בהם "והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מיגונם", היה בכך להצדיק את קיומה מבחינה דתית ולראות בה אירוע משמעותי וקיום חזונו הנבואי של נביא הגלות והחרבן². כשם שחז"ל

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ו *
* עורך: יוסי גרשינסקי *

* בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *

¹ "זכור לנו ברית אחרונים", בתוך סיני, ספר היובל, ירושלים תשס"ב.

² לאחרונה נודע לי שמ"ז, מרן הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'ק זצ"ל, הדגיש נקודה דומה, תוך כדי ציטוט פסוקים אחרים המבליטים זאת בהדגשה רבה. ואלו הם הפסוקים מספר מלכים הנוגעים לענין: "בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה. ויעש הרע בעיני ד' לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ד' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי ראה ד' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא דבר ד' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל" (מלכים ב' י"ד כ"ג-ח). בדפקו על השלחן להדגשה, קרא הרב פסוקים אלו והסבם על דוד בן גוריון.